

kesenlioğlu; XVI-XVII, M. Taşkesenlioğlu – Hüseyin Kayapınar). Hamdi Döndüren tarafından hazırlanan fihrist ve terimler sözlüğü ile Ahmet Özel ve Yahya Semiz'in çalışması da (aş. bk.) bu tercümeyle ek bir cilt halinde yayımlanmıştır (İstanbul 1988). İbn Âbidîn, "Kitâbü's-Şehâdât"ın sonundaki "Mesâilü Şettâ"dan "Kitâbü'l-İcâre"nin başına kadar olan bölümü (şehâdât, vekâlet, da'vâ, ikrâr, sulh, mudârebe, îdâ, âriye ve hibe kitapları) temize çekmeye fırsat bulamadan vefat ettiği için eserin basımı sırasında bu bölüm oğlu tarafından temize çekilmiştir. İbn Âbidîn-zâde, Ahmed Cevdet Paşa'nın ısrarı üzerine bu bölümü tamamlamak amacıyla *Kurretü 'uyûni'l-ahyâr li-tekmileti Reddî'l-muhtâr* adıyla bir tekmile (Bulak 1299, 1326; Kahire 1307, 1321, 1386/1966; İstanbul 1293), Abdülkâdir b. Mustafa er-Râfîî de esere *Tahrîrû'l-muhtâr li-Reddî'l-muhtâr (Takrîrâtü'r-Râfî'î*, Kahire 1323) adlı bir ta'likat yazmıştır. Ahmed Mehdî el-Hidr, modern hukuk sistematüğünü de göz önüne alıp *Reddû'l-muhtâr*'ın bir konu fihristini yapmış (*Fihrisü İbn 'Âbidîn*, baskı yeri yok, 1962), Ahmet Özel ile Yahya Semiz, *Reddû'l-muhtâr* yanında müellifin *el-'Ukûdü'd-dürriyye ve Mecmû'atü'r-resâ'il*'ini esas alarak *İbn Âbidîn'in Kaynakları* adıyla bir mezuhiyet tezi hazırlamışlardır (1977, Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi). Ayrıca Küveyt Evkaf Bakanlığı *Reddû'l-muhtâr*'ın Bulak 1272 baskısından hareketle bir konu indeksi yayımlamıştır (*Fihrisü Hâşiyeti İbn 'Âbidîn*, Küveyt 1406/1986).

2. *el-'Ukûdü'd-dürriyye fi tenkihî'l-Fetâva'l-Hâmidîyye*. Hâmid b. Ali el-İmâdî ed-Dimaşki'ye (ö. 1171/1757) ait eserin yeniden düzenlenmiş şeklidir. İbn Âbidîn, Hâmid Efendi'nin Şam müftülüğü sırasında verdiği fetvaları ihtiva eden bu eserin en güvenilir kitaplardan biri olduğunu, ancak tertibinin güzel olmaması, tekrarların bulunması ve çok bilinen meselelere de yer verilmesi gibi sebeplerle eseri kısaltıp yeniden düzenlediğini belirtmektedir. Serkis ve Brockelmann'ın bu eseri Hâmid b. Muhammed el-Konevî'ye (ö. 985/1577) nisbet etmeleri (*Mu'cem*, I, 739; *GAL Suppl.*, II, 644-645) doğru değildir. *el-'Ukûdü'd-dürriyye* birkaç defa basılmıştır (I-II, Bulak 1300; Kahire 1310).

3. *Nesemâtü'l-es'hâr*. Ebü'l-Berekât en-Neseffî'nin (ö. 710/1310) fıkıh usulüne dair *Menârü'l-envâr* adlı eserine Haskeffî'nin *İfâdatü'l-envâr* adıyla yazdığı şerhin hâşiyesidir (İstanbul 1300; Kahire 1328, 1399/1979).

4. *Minhatü'l-hâlik 'ale'l-Bahrî'r-*

râ'ik. Yine Ebü'l-Berekât en-Neseffî'nin fıkıha dair *Kenzü'd-dekâ'ik* adlı eserine Zeynüddin İbn Nuceym'in *el-Bahrü'r-râ'ik* adıyla yazdığı şerhin hâşiyesi olup bu şerhin kenarında basılmıştır (I-VIII, Kahire 1311; I-IX, nşr. Zekeriyâ Umayrât, Beyrut 1418/1997).

5. *Nüzhetü'n-nevâzîr 'ale'l-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*. Zeynüddin İbn Nuceym'in *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*'inin hâşiyesi olan eser, İbn Âbidîn'in talebesi Muhammed b. Hasan el-Baytâr tarafından hocasının kitap üzerindeki notlarının derlenmesiyle meydana getirilmiştir. Kitap Muhammed Mutî el-Hâfız tarafından *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* ile birlikte neşredilmiştir (Dimaşk 1403/1983, 1406).

6. *Mecmû'atü resâ'ili İbn 'Âbidîn*. Müellifin çeşitli konularla ilgili otuz iki risâlesini ihtiva etmektedir (I-II, İstanbul 1325). Bu risâleler ayrı ayrı olarak 1301 ve 1302 yıllarında Dimaşk'ta yayımlandığı gibi (Serkis, I, 151-154) *'Ukûdü resmi'l-müftî* (İstanbul 1287, müellifin şerhiyle birlikte) ve *el-Fevâ'idü'l-'acibe fi irâbi'l-kelimâti'l-ğaribe* (Mekke 1301; nşr. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Beyrut 1410/1990) adlı risâlelerin başka baskıları da yapılmıştır.

7. *'Ukûdü'l-le'âlî fi'l-esânidi'l-'avâli*. Hocası Muhammed Şâkir'in isnadlarına ve icâzet aldığı hocalarının biyografilerine dairdir (İstanbul 1287; Dimaşk 1302).

İbn Âbidîn'in diğer eserleri şunlardır: *Hâşiyetü'l-Beyzâvî*, *Hâşiyetü'l-Muhtâvel*, *Hâşiyetü'l-Mülteke*, *Hâşiyetü'n-Nehri'l-fâ'ik*, *Şerhu Nüzheti'l-hisâb*, *Zeylû Silki'd-dürrer*, *Şerhu'l-Kâfi fi'l-'arûz ve'l-kavâfi*, *Nazmü Kenzi'd-dekâ'ik*, *Fethu rabbi'l-erbâb 'alâ Lüb-bi'l-elbâb bi-şerhi Nüzheti'l-i'râb*, *ed-Dürrerü'l-muğiyye fi şerhi nazmi'l-Ebhuri's-şerriyye*, *Ref'u'l-enzâr 'ammâ evredehü'l-Halebî 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, *Fetâvâ* (son dört eserin yazma nüshaları için bk. *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* [nşr. M. Mutî el-Hâfız], neşreden'in girişi, s. 26).

Muhammed Abdüllatif Sâlih el-Ferfûr, Câmîatü'l-Ezher külliyyetü's-şerfa ve'l-kânûn'da *İbn 'Âbidîn ve ešeruhû fi'l-fıkıh* (I-III, 1978) adıyla bir doktora çalışması yapmışsa da eser henüz basılmamıştır. Tilman Nagel de İbn Âbidîn'in görüşlerinden hareketle, İslâm modernizminin temellerinin Sünnî düşünce geleneğinde mevcut olduğunu bir makalesinde ele almıştır ("Autochthone Wurzeln des Islamischen Modernismus Bemerkungen zum Werk des Damaszeners İbn 'Âbidîn (1784-1836)", *ZDMG*, CXLVI/1, 1996, s. 92-111).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* (nşr. M. Mutî el-Hâfız), Dimaşk 1403/1983, neşreden'in girişi, s. 21-27; İbn Âbidîn-zâde, *Kurretü 'uyûni'l-ahyâr*, Kahire 1321, I, 5-10; Mehmed Zihni, *Kitâbü't-Terâcim*, İstanbul 1304, s. 90-91; Serkis, *Mu'cem*, I, 150-154, 265, 739; II, 1979-1980; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 264, 428, 434, 644-645, 773-774; Zirikî, *el-'Âlâm*, VI, 267; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, IX, 77; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, II, 839-841, 869-870; Abdürrezzâk el-Baytâr, *Hilyetü'l-beşer fi târihi'l-karni's-sâlis 'aşer* (nşr. M. Behcet el-Baytâr), Dimaşk 1382/1963, III, 1230-1239; Hafîl Merdem Bek, *A'yânü'l-karni's-sâlis 'aşer fi'l-fıkr ve's-siyâse ve'l-ictimâ'*, Beyrut 1977, s. 36-39; *Ma'a'l-Mektebe*, s. 364; Ahmet Özel, *Haneffî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 145-149; M. Mutî el-Hâfız – Nizâr Abâza, *'Ulemâ'ü Dimaşk fi'l-karni's-sâlis 'aşer el-hicrî*, Dimaşk 1412/1991, I, 406-430; M. Cemil eş-Şattî, *A'yânü Dimaşk*, Dimaşk 1414/1994, s. 252-255; Ahmed Fâiz el-Hımsî, "el-'Uzamâ'ü'l-lezîne düfünü fi Dimaşk ev mâtu fihâ", *el-Hauliyyâtü'l-eseriyetü'l-'Arabîyyetü's-Süriyye*, XXXV, Dimaşk 1985, s. 355; Kenneth M. Cuno, "Was the Land of Ottoman Syria Miri or Milk? An Examination of Juridical Differences within the Hanafi School", *St.I*, LXXXI/1 (1995), s. 137-142; Abdülemir Selim, "İbn 'Âbidîn", *DMBİ*, IV, 168; [ed.], "İbn 'Âbidîn", *Eİ²* (İng.), III, 695.

AHMET ÖZEL

İBN ÂBİDİNZÂDE

(ابن عابدین زاده)

Alâüddîn Muhammed b. Muhammed
Emîn b. Ömer el-Hüseynî
ed-Dimaşki
(ö. 1306/1889)

Haneffî fakihî
İbn Âbidîn'in oğlu,
Mecelle Cemiyeti üyesi.

3 Rebîülâhîr 1244 (13 Ekim 1828) tarihinde Şam'da dünyaya geldi. Doğduğu ay bizzat kendisi tarafından ve bazı kaynaklarda (*Kurretü 'uyûni'l-ahyâr*, VII, 13; M. Abdüllatif Sâlih el-Ferfûr, s. 288) rebîülâhîr olarak belirtilmişse de bazı eserlerde rebîülevvel (eylül) diye kaydedilmektedir (M. Cemil eş-Şattî, *A'yânü Dimaşk*, s. 327; Abdürrezzâk el-Baytâr, III, 1335). İbn Âbidîn-zâde, sekiz yaşında iken kaybettiği babasının yanında öğrenimine başladı. Ayrıca Şam ulemâsından babasının talebesi Muhammed Hâşim et-Tâcî, Abdurrahman el-Küzberî, Abdurrahman et-Tîbî, Hasan eş-Şattî, Hasan el-Baytâr, Hâmid el-Attâr ve Saîd el-Halebî; Mısır ulemâsından Ezher şeyhi İbrâhim el-Bâcûrî, Şeyh Muhammed İliş ve İbrâhim es-Sekkâ; Hicaz ulemâsından Cemâl el-Mîrganî, Muhammed el-Kütübî, Mekke Şâfiî müftüsü Şeyh Ahmed b. Zeynî Dahlân ve Medine'de mü-

derrislerin reisi Yûsuf el-Gazzî'den ders okudu. *Kütüb-i Sitte*'yi Saîd el-Halebî'den okuyarak icâzet aldı. Şam'da Şeyh Muhammed Mehdî el-Mağribî ez-Zevâvî vasıtasıyla Halvetiyye tarikatına intisap etti. Müftü Emîn Efendi el-Cündî zamanında fetva emini oldu ve onunla birlikte 1285 (1868) yılında İstanbul'a gitti. İstanbul'da Ahmed Cevdet Paşa ile tanıştı ve aynı yıl kurulan Mecelle Cemiyeti'ne üye seçildi. Yaklaşık üç yıl bu görevde kalıp *Mecelle*'nin ilk beş kitabının hazırlanmasına katkıda bulduktan sonra istifa ederek Şam'a döndü. Dördüncü dereceden Mecîdî nişanıyla taltif edilen İbn Âbidînzâde'ye İzmir pâyesinden maaş bağlandı. Kendisi İstanbul'dan ayrılışına sebep olarak memleket özlemini gösterirken (*Qurretü 'uyûni'l-ahyâr*, VII, 4) bazı müellifler, *Mecelle*'nin bölümlerinden kendi imzasının da bulunduğu "Kitâbü'l-Vedâ"nın hükümsüz bırakılarak yeniden hazırlanmasının bu ayrılışa sebep olabileceğini kaydetmektedir (Öztürk, s. 28). 1291'de (1874) Şam'daki el-Cem'iyetü'l-hayriyye'ye başkan seçilen İbn Âbidînzâde 1292 Şevvalinde (Kasım 1875) Trablusşam kadılığına tayin edildi ve bu görevde iki buçuk yıl kaldı. Bu arada Edirne mevleviyeti pâyesine yükseltildi (1877). 1300 (1883) yılında Suriye vilâyeti Maarif Meclisi ikinci başkanlığına getirildi; bir yıl sonra da kendisine Bursa pâyesi ve Haremeyn-i şerîfeyn rütbesi verildi. 1304 Muharreminde (Ekim 1886) üçüncü dereceden Mecîdî nişanı ile Mekke-i Mükerrreme pâyesi tevcih edildi. 11 Şevval 1306 (10 Haziran 1889) tarihinde Şam'da vefat etti ve Bâbüssağir Kabristanı'nda babasının yanında defnedildi.

Eserleri. 1. *Qurretü 'uyûni'l-ahyâr li-tekmileti Reddî'l-muhtâr*. Babasının Haskefi'ye ait *ed-Dürri'l-muhtâr'a* yazdığı *Reddî'l-muhtâr* adlı hâşiyenin tek mîlesidir. İbn Âbidîn eserinin bazı bölümlerini temize çekmeye fırsat bulamadan vefat etmiş, eser Bulak'ta (1272/1856) basılacağı zaman oğlu bu müsveddeyi herhangi bir ilâve yapmadan temize çekmiştir. İbn Âbidînzâde bu bölümleri tamamlamayı arzu etmişse de buna imkân bulamamış, ancak İstanbul dönüşü Ahmed Cevdet Paşa'nın isteği üzerine tekmiyleyi kaleme almıştır. Babasının temize çekemediği "Kitâbü's-Şehâdât"ın sonundaki "Mesâilü Şettâ"dan "Kitâbü'l-İcâre"nin başına kadar olan bölümü (şehâdât, vekâlet, da'vâ, ikrâr, sulh, mudârebe, idâ, âriye ve hibe kitapları) kapsayan eser birçok defa basılmıştır (I-II, İstanbul 1293; Bu-

lak 1299; Kahire 1290, 1293, 1307, 1321, 1326, 1327, 1386/1966). 2. *Mi'râcü'l-fe-lâh*. Şürûnbülâfî'nin ibadetlere dair *Nûr-ü'l-İzâh* adlı eserinin şerhi olup müellif nüshası Dârü'l-kütübü'z-Zâhiriyye'de bulunmaktadır (Fikhü'l-Hanefî, nr. 6667). 3. *el-Hediyetü'l-'Alâ'iyye* (Dimaşk 1299). İlk mektep talebeleri için kaleme alınmış bir ilmihal olup M. Selim Bilge tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (*el-Hediyetü'l-'Alâ'iyye Tercemesi*, İstanbul 1987). 4. *Minnetü'l-celîl li-beyâni ishkâti mâ 'ale'z-zimmeti min keşir ve kalîl*. 5. *İğâsetü'l-'ârî li-zelleli'l-kâri*. 6. *Müşirü'l-hime-mi'l-ebiyye ilâ mâ edhalethü'l-'avâm fi'l-luğati'l-'Arabîyye* (son üç eserden ilk ikisinin matbu, diğerinin yazma olduğu kaydedilmektedir, M. Abdülatîf Sâlih el-Ferfûr, s. 289).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Âbidînzâde, *Qurretü 'uyûni'l-ahyâr* (İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr* içinde), Kahire 1386/1966, VII, 4-7, 13; Serkis, *Mu'cem*, I, 155; M. Cemil eş-Şattî, *Terâcîmü a'yânî Dimaşk*, Dimaşk 1367/1948, s. 24-25; a.mlf., *A'yânü Dimaşk*, Dimaşk 1414/1994, s. 327-328; M. Abdülevâd el-Kâyâtî, *Nefhatü'l-beşâm fi rihleti's-Şâm*, Beyrut 1401/1981, s. 121, 130; *Hediyetü'l-'ârîfîn*, II, 388; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 774; Zirikî, *el-'Alâm*, VII, 152; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, XI, 193; Hasan Basri Erk, *Meşhur Türk Hukukçuları*, İstanbul 1958, s. 256; Osman Öztürk, *Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle*, İstanbul 1973, s. 28, 33, 39, 53, 56, 57, 59; M. Mutî el-Hâfız, *Fihrisü mahtûtatî Dâri'l-kütübü'z-Zâhiriyye: el-Fikhü'l-Hanefî*, Dimaşk 1401/1981, II, 183; Âyide İbrâhim Nusayr, *el-Kütübü'l-'Arabîyyetü'lletî nüşret fi Mısr beyne 'amey 1900-1925*, Kahire 1983, s. 98; a.mlf., *el-kütübü'l-'Arabîyyetü'lletî nüşret fi Mısr fi'l-çarni'l-tâsi'* aşer, Kahire 1990, s. 77; M. Abdülatîf Sâlih el-Ferfûr, *A'lâmü Dimaşk*, Dimaşk 1408/1987, s. 288-289; Ahmet Özel, *Hanefî Fikhü'l-Âlimleri*, Ankara 1990, s. 147; Abdürrezzâk el-Baytar, *Hîletü'l-beşer fi târihi'l-çarni's-sâliş 'aşer*, Beyrut 1413/1993, III, 1335-1337.

AHMET ÖZEL

İBN ACİBE

(ابن عجيبة)

Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed
b. Mehdî el-Hasenî eş-Şâzelî
(ö. 1224/1809)

Faslı âlim, müfessir,
Şâzelî-Derkâvî şeyhi.

1161'de (1748) Tanca ile Tıtvân arasında bulunan Hamîs köyünde doğdu. Ailesi bu bölgenin şeriflerindedir. *el-Fehrese* adlı otobiyografik eserinde Hz. Hasan soyundan geldiğini söyleyen ve şeceresini kaydeden İbn Acîbe öğrenimine Hamîs'te başladı. Kasrülkebîr'de Muhammed es-

Sûsi es-Simlâfî'den bir süre ders aldıktan sonra Tıtvân'a gitti. Buradaki âlimlerden fıkıh, kelâm, tefsir ve edebiyat dersleri aldı. Muhammed el-Cenevî Tıtvân'a gelince onun derslerine devam ederek fıkıh ve hadis bilgisini ilerletti. Tasavvufu da onun aracılığıyla tanıştı (*el-Fehrese*, s. 29-32). Cenevî'nin vefatından sonra 1200 (1786) yılında Fas'a gitti. Muhammed et-Tâvüdü İbn Sûde'nin derslerini takip edip icâzet aldı. Fas'taki diğer âlimlerden de faydalanan İbn Acîbe daha sonra Tıtvân'a dönerek dinî ilimleri okutmaya başladı. 1209'da (1794) Derkâvî-Şâzelî şeyhi Sîdî Muhammed el-Büzîdî ile tanıştı. Daha önce Muhammed Cenevî'nin etkisiyle tasavvufa ilgi duyarak Kuzey Afrikalı Şâzelî şeyhi İbn Atâullah el-İskenderî'nin *el-Hikemü'l-'Aîd'iyye*'sini okudu. Büzîdî'ye intisap edip seyrü sülûkünü tamamladıktan sonra kurduğu zâviyede irşad faaliyetlerine başladı. Bir ara bid'atçılıkla suçlanarak müridleriyle birlikte hapsedilmesi mensuplarının daha da artmasına sebep oldu. Bölgede kurduğu zâviyelerin sayısını arttıranak bir yandan irşad faaliyetini yaygınlaştıran bir yandan da tasavvufa dair eserler kaleme aldı. 7 Şevval 1224'te (15 Kasım 1809) Tıtvân yakınındaki Gamâre'de vebadan öldü. Mezarı Derkâviyye mensupları tarafından her yıl 14 Eylül'de ziyaret edilmekte ve anma törenleri yapılmaktadır.

Derkâviyye'nin piri Mevlây el-Arabî ed-Derkâvî'ye (ö. 1239/1823) büyük bir saygı duyan İbn Acîbe eserlerinde genellikle onun fikirlerini nakletmiştir. Tarikata intisap etmeden önce dinî ilimler sahasındaki bilgisini derinleştirmesi yanında tasavvufî hayata girdikten sonra da dinin zâhirî hükümlerine bağlı kalmaya önem vermiş, eserlerinde bâtın ilmi olan tasavvufun hakikatine zâhir ilimleriyle ulaşılacağını vurgulamıştır. Ona göre ilmin meyesi ameldir. Amelin neticesi hal, halinki zevk, zevkinki şübdür; şübdü sekr, sekri de sahv takip eder. Sahvdan sonra kemal ve vuslata ulaşılır. Hadiste geçen İslâm, iman ve ihsan kavramları (Buhârî, "İmân", 37, "Tefsîr", 31/2; Müslim, "İmân", 1) sırasıyla şeriat, tarikat ve hakikate tekabül etmektedir. İbn Acîbe eserlerinde Kuşeyrî, Gazzâlî ve Şehâbeddin es-Sühreverdî gibi mutasavvıfların kitaplarından alıntılar yapmakla beraber daha çok vahdet-i vücûd üzerinde durmuştur.

Eserleri. *el-Fehrese* adlı eserinde otuz sekiz kitabının adını zikreden (s. 38-40) İbn Acîbe'nin bu listede yer almayan başka eserleri de vardır. Basılan eserleri şun-